

DA LI (SAMO) DŽEPNI SAT?

Vesna Lovrić Plantić
Muzej za umjetnost i obrt
Zagreb

Baveći se povijesnim razvitkom džepnog sata ubrzo sam se suočila s nekim terminološkim problemima koji su me isprovocirali da proučim nazivlje u nekoliko najznačajnijih svjetskih jezika i da vidim može li se nešto primjeniti u hrvatskom jeziku.

Početak izrade džepnog sata vezan je uz otkriće opruge dovoljne snage da pokreće mehanizam budući da je ranija primjena utega uvjetovala veće dimenzije sata. To se dogodilo podkraj 15. stoljeća i od tada je bilo samo pitanje vremena kada će netko izraditi dovoljno malen sat da ga se može nositi uza sebe.

Obično se misli da je prvi takav sat izradio Peter Henlein u Nürnbergu (Nürnberški arhiv iz 1524. bilježi da je Henleinu isplaćeno 15 florina za "pozlaćenu mošusnu jabuku sa satom"), iako i Talijani i Francuzi pretendiraju na pravo prvenstva. Bilo kako bilo, već tu se javljaju problemi oko nazivlja.

Naime prvi prenosivi, osobni satovi nisu se držali u džepu, nego su imali kariku i vješali su se na uzicu ili lanac te su se većinom nosili oko vrata. Drugi način nošenja bio je u maloj kožnatoj torbici za pojasom. Tek stoljeće i pol kasnije, 1675. kada je Karlo II. uveo u modu duge prsluke, satovi su se gotovo u pravilu počeli nositi u džepu.

Englezi su problem riješili vrlo elegantno i jednoznačno. Dok termin "clock" obuhvaća sve javne i kućne satove, uključujući tu kako podne, zidne, tako i kaminske, pa čak i one prenosive, putne, naravno uz poblizu oznaku (npr. long case clock, mantel clock, bracket clock, table clock, itd.) "watch" (promatrati, motriti) je termin koji označava sat koji se nosi uza sebe, bilo oko vrata, u džepu ili na ruci.

Francuzi imaju sličnu distinkciju između "horologe" i "montre", iako se riječ "horologe" često, pogotovo u starim inventarima, koristi za sve vrste satova. Stoga i kada čuveni majstor urar Julien Coudray (dvorski urar Luja XII. i Francois I.) koji je radio u Bloisu primi 2000 zlatnih ekija za dva fino izrađena bodeža u čijim su balčacima dva pozlaćena sata ("deux horologes toutes dorees"), nismo sasvim sigurni radi li se o prvim džepnim ili možda ipak sunčanim satovima. Ipak, danas termin "montre" (pokazivati) obuhvaća od prilike ono što i engleski "watch". Zanimljivo je da i u ovom nazivlju možemo uočiti razliku između engleskog i francuskog značenja.

Dok Englezi ovu vrstu satova zovu "ono što se gleda", Francuzima je to "ono što pokazuje", odnosno čak "ono što se pokazuje". Moramo svakako pri tome zamisliti neku dvorsku damu koja ima skupocijeni sat od gorskoga kristala, poludragoga kamenja ili pozlaćenog metala.

Talijani pojam "orologio" pokrivaju sve vrste satova, iako kadkad koriste i termin "orologio da tasca" (džepni sat), a prema nekim starim riječnicima upotrebljavao se i izričaj "orologio da collo" (mali sat za oko vrata) za rane satove o kojima je ovdje bilo riječi.

Njemci na osnovu "Uhr" dodaju prefikse kako bi poblizje označili vrstu sata. Za sat koji se nosio oko vrata koriste termin "Halsuhr", za onaj koji se stavlja u vrećicu za pojasom "Sackuhr", a najčešće je u upotrebi - pa se predhodne dvije riječi često zaboravljaju - riječ "Taschenuhr", odnosno džepni sat.

Problem oko naziva za prve satove koji se nose na tijelu uočila je i Vesna Bučić u svojoj knjizi "Ure skozi stoljetja". Ona navodi da

slovenski jezik za male satove koji se nose na tijelu sve do početka 20. stoljeća pozna samo izraz "žepna ura" (u to vrijeme dolazi u modu ručni sat, "zapestna ura"), iako su se oni ne samo u početku nego, ako je riječ o ženskom rodu i u 19. stoljeću nosili oko vrata ili zataknuti za pojas.

U hrvatskom je jeziku situacija gotovo identična. Džepni sat pojmovno ne pokriva sve satove koji se nose uza sebe, na tijelu. Moguće izvedenice, primjerice, sat na lancu, sat za oko vrata, mali sat za vrećicu ne čine mi se najsretnijim rješenjem i dopuštaju nedoumice. Naime, postoje i sasvim mali prenosivi satovi koji se mogu nositi u vrećici oko pojasa a nisu ono što se razumjeva pod pojmom "džepni sat". Stoga si postavljam pitanje da li da ostanem kod termina "džepni sat" uz pojašnjenje da taj pojam obuhvaća ne samo sat koji se nosi u džepu, nego i oko vrata i za pojasom, ili da uvedem neki novi pojam koji bi točnije i cjelovitije odredio o kojoj vrsti sata je riječ.

Pomoć jezikoslovaca dobro bi došla u razrješavanju problema oko nazivlja "džepnih satova".

Primljeno: 21. 3. 1994.

SUMMARY

Is It (only) a Watch?

by Vesna Lovrić-Plantić

In her research on the history of pocket watch the author came across some terminological problems inducing her to make a study of nomenclature in several languages in order to find new terminology which could be applied in Croatian language. In her article she suggests that the help by linguists in this matter would be very welcome.

NEVIDLJIVA MUZEJSKA DJELATNOST

2. slovenski muzejski sajam, Cankarjev dom
31. svibanja - 4. lipnja 1994.

Nina Pimat-Spahić
Cankarjev dom
Ljubljana

Savez muzeja Slovenije s Muzejom grada Ljubljana kao glavnom pokretačkom snagom na čelu uspješno je postavio drugi slovenski muzejski sajam u reprezentativnim prostorima najvećeg ljubljanskog kulturnog centra, Cankarjeva doma. Takva bijenalna smotra muzeja i muzealaca predstavlja približavanje bogatstava i raznolikosti muzejskih kuća iz raznih krajeva zemlje široj javnosti, dok je, s druge strane, posebno dragocjena kao moment profesionalnog upoznavanja i susretanja muzejskih radnika koji veoma rijetko imaju priliku iskustvenog razmjenjivanja i konfrontiranja. Organizatori su uspjeli okupiti 47 muzejskih ustanova (ovih u Sloveniji ima 60) i 13 poduzeća interesno vezanih djelatnosti. Ovogodišnji sajam pod nazivom "Za kulisami muzejev" (kao i gotovo svi prateći programi: predavanja, prezentacije, okrugli stolovi) bio je posvećen jednoj od navedenih muzejskih funkcija - restauratorstvu, odnosno restauratorsko-konzervatorskoj obradi eksponata, zato i nije čudno što su se u okviru sajma predstavile sve 22 restauratorske radionice koliko ih imaju slovenski muzeji.

Postavljena problematika sajma sažeta je u tri pitanja: "Zašto predmeti propadaju?", "Što se glede toga može učiniti?" i "Što je konzerviranje-restauriranje i tko se time bavi?", dok je univerzalni odgovor s ilustracijom procesa preventive na različitim područjima i u različitim materijalima formuliran sloganom "Sprečavanje je najbolja zaštita". Ovaj segment oživljen je sajamskom radionicom, gdje su djeca imala prilike sastavljati "stručno" razbijene keramičke proizvode (koje je ustupila Keramička industrija iz Liboja) kao što to čine u restauratorskim radionicama s lončarskim arheološkim iskopinama. Na drugom je mjestu restaurator-specijalista, ak. slikar Veljko Toman, uživo demonstrirao restauraciju slika iz depoa Muzeja grada Ljubljana, dok je Arhiv Slovenije na svojem izložbenom prostoru predstavio proces marmoriranja. Vjerojatno nije slučajno to što je tema ovogodišnjeg pariškog SIME kao i "radni naziv" obilježavanja međunarodnog dana muzeja (ICOM) bilo upravo predstavljanje zakulisne muzejske djelatnosti. Očito je povećanje značenja i statusne pozicije restauratora-konzervatora u svijetu (pogotovo najrazvijenijih zemalja), uvjetovano u prvom redu novom muzeološkom paradigmatom koja sažima prve dvije osnovne funkcije muzeja (kolekcioniranje i konzerviranje) u termin "očuvanje" (preservation). Time se konzervatori-restauratori, prije uglavnom tretirani kao tehničko osoblje, postupno izjednačavaju s kustoskim kadrom: danas oni suvremenim metodama rada zadiru sve dublje u samu bit muzejskog predmeta i postaju sve značajniji, neizostavni element muzejskog procesa. Da domaće stanje ne odražava strukovne mega-trendove, razotkrili su tematski razgovori i okrugli stolovi u toku slovenskog sajma te upozorili na najbolnije točke ove struke: slaba organiziranost i nedefiniran profesionalni status, male mogućnosti obrazovanja i usavršavanja, tehničko-tehnološka i materijalna "zaostalost", etički i profesionalni